

Co v nás zůstalo ze středověku? V čem jsme stejní jako naši předkové? Jak vnímali čas? Jak stáří? Jak se ve středověku udávalo, řešily sousedské neshody, očerňovali protivníci či bojovalo o radnice? V čem to bylo podobné dnešku? Kde se vzal český nacionalismus a kdy vznikly první cestovky? O tom všem jsme mluvili se znalcem života a mentality středověkého člověka, docentem historie **MARTINEM NODLEM (52)**.

Středověk v nás

■ Co mě jakožto obyvatele městečka někdy ve 14. století probudí?

Nejspíš paprsky slunce, takže se probudíte v zimě pozdě, v létě hodně brzy. Nic vás sice nehoní jako nás, ale většinou chodíte spát se západem slunce, takže vstávat brzy není žádný problém. Více toho víme pouze o životě aristokratů, o nichž se nám dochovaly zprávy lékařů, které psali pro své honosné pacienty. Václavovi nebo Zikmundovi Lucemburskému například radili, že nemají tak moc a tak často ponocovat.

■ Proč?

Protože potom mají potom špatné trávení, neboť večer až moc jedí. Tloustnou a jsou náchylní ke dně, což byla nejrozšířenější civilizační nemoc středověku. Radili jim, že tělo má v noci odpočívat, a už tehdy kritizovali nezdravý způsob života, dnes připisovaný třeba umělcům, kteří ponocují a vyspávají dlouho dopoledne... To se ale obyčejných středověkých lidí samozřejmě netýkalo. Když se takový člověk probudil, tak nevěděl, kolik je hodin. Domácí hodiny jsou doložené až koncem 16. století a i dlouho poté zůstávají velice exkluzivní záležitostí.

■ A nepoznali to podle zvonů?

Ve městech existovaly cechovní zvony, které upozorňovaly na to, že začíná pracovní doba. Zvony, které by vás vyloženě budily, měli hlavně v kláštrech. Tam se čas měřil svíčkami, které měly zářezy, a podle toho, jak moc uhořelo vosku, mniši věděli, kolik uplynulo hodin. V kláštrech to bylo třeba vědět kvůli modlitbám, ale jinde jste přesný čas k ničemu nepotřeboval.

▼ Tak vypadal středověk. Ukázka ze života obyčejných venkovanů 13. století v parku kunínského zámku na Novojičínsku.

Pražský staroměstský orloj je světový unikát. Vznikl v 15. století, v době, kdy lidé měření přesného času považovali tak trochu za zbytečnost. „Domácí hodiny jsou doložené až koncem 16. století a i dlouho poté zůstávají velice exkluzivní záležitostí,“ říká doc. Nodl.

■ Takže mě ve městě spíš vzbudil šramot, protože vstal někdo jiný?

Je pravda, že velký rozdíl mezi současností a středověkem je v tom, že tehdy bylo ticho. Takže jste jakýkoliv ruch slyšel mnohem lépe. Zvony mívaly rovněž radnice, kde se

„Přesný čas jste k ničemu nepotřeboval.“

několikrát týdně třeba hodinu po svítání zvonilo, aby se svolala městská rada, který byla zároveň i soudem. Kdo přišel pozdě, musel zaplatit pokutu. Středověcí lidé však dokázali velmi dobře rozlišit, jestli zvoní

zvon z radnice nebo třeba zvon cechu soukeníků či zvon univerzitní, svolávající na přednášky. Někdy se zvonilo i poledne, jež lidé poznali podle slunce, kdy byl čas oběda, a také na konec práce, tedy když se začínalo stmívat.

■ V létě se pracovalo víc než v zimě?

Ano, v zimě třeba sedm hodin a v létě i dvanáct hodin, přestože světlo bylo ještě déle. Když lidé mluvili o tom, kdy se co událo, říkali, že to bylo po západu slunce, před polednem, nebo třeba o půlnoci, což tehdy znamenalo prostě někdy v noci.

■ A jak se určovalo, co jak dlouho trvá?

Vzdáleností. Že to trvalo například tak dlouho jako cesta z pražského Starého Města na Hrad.

■ Ubíhá nám čas dnes rychleji?

Máme pocit, že ano a že je ho nedostatek. Vezměte si, že ještě na olympiádě v Berlíně v roce 1936 se měřilo na desetiny sekund, dnes se měří na setiny, a dokonce na tisícinu, když je to nutné. Jenže i intelektuálové středověku si říkali, že ve svém životě už tohle a tamto nestihnou, protože čas běží strašně rychle. Ale je pravda, že vše bylo méně přesné. Sněm se třeba svolal k určitému datu a lidé se teprve začali sjíždět. Jednoho dne se prostě dohodli, že jich je už dost, a sněm začal.

■ Rozlišovali lidé jednotlivé dny?

Ne tak přesně jako my. My máme všechno jasné dané – pět pracovních dní a dva volné. Tuhle absolutní pravidelnost středověcí lidé vůbec neznali. Měli neděle a vedle nich obrovské množství církevních svátků, takže jeden týden měl šest pracovních dní, dal-

ší třeba tři. Volných dní bylo víc než sto za rok. Stejně jako dnes.

■ Takže pocít, že stále dřeli, aby se uživil, je mylný?

Ano i ne. Ale je pravda, že po městě chodily v neděli a ve svátek kontroly, jestli se z nějaké dílny neozývají zvuky a nepracuje se tam.

■ Proč to tak vadilo?

Protože to byl den odpočinku nařazený Bohem. A porušení božského řádu byl hřích. Na venkově se to naopak nedalo moc kontrolovat. Krávu musíte podojit i v neděli, o žních nemluvě. Navíc církev neměla nad venkovem takový dohled. Ve 14. století bylo farních kostelů jen tolik, aby se do nich a nazpátek dalo dojít za několik hodin. Takže tehdy existovalo mnoho vesnic, které byly vzdálené více než patnáct kilometrů od farních vsí a jejichž obyvatelé docházeli na nedělní mše jen výjimečně. A že by faráři obcházeli tak vzdálené vsi, to je asi nemyslitelné.

■ Co lidé všechny ty volné dny dělali?

Ve městě lidé chodili o každém svátku do kostela. Během mší měly být hospody zavřené, takže je lidé v neděli za zábavou navštěvovali až odpoledne či večer. Večer však existovala stejně jako dnes policejní hodina. Zazvonilo se a hospody musely zavřít. Každý den tak kolem desáté hodiny. Ulice se dokonce přehrazovaly řetězy, aby se lidé v noci netoulali po městě či nejezdili na koních.

■ A porušovalo se to?

Nejhoršími byli studenti v univerzitních městech, kteří prováděli výtržnosti nebo se

prali s měšťany a následně vše musel řešit univerzitní rektor. V hospodách bylo mra-vokárci kritizováno to, že se hrály kostky nebo karty často o peníze, což bylo zakázané. Hazard byl společensky nepřijatelný, protože peníze se měly vydělávat poctivě, a nikoliv takto. Pokud by lidé hráli jen tak, nikomu to nevadilo. Ve 14. století si navíc lidé oblíbili i šachy, které nebyly jen záležitostí šlechty, ale hrály se i v městských krčmách. Zároveň si ale musíme uvědomit, že volný čas lidé často trávili pracemi v do-

„Volných dní bylo víc než sto za rok.“

mácnosti. Museli opravovat náradí, nařezat dřevo, uvařit. Na rozdíl od nás tedy ve skutečnosti čas práce a čas zábavy příliš nerozlišovali, protože téměř veškerý čas pro ně byl časem práce.

■ Konaly se i nějaké organizované zábavy?

Často. Především turnaje nebo dokonce živé obrazy. Už v 15. století se předváděla na Staroměstském náměstí bitva, v níž byl

poražen polský král. Takovéto zábavy ale sloužily hlavně k reprezentaci městských samospráv.

■ Cestovali lidé ve volném čase třeba někdy za město?

O tom, zda lidé vyrazili na výlety, víme velice málo. Známý je popis Francesca Petrarky, který píše o výletě na Mont Ventoux, což je dnes nezálesněný větrný kopec, kudy se jezdí jedna etapa cyklistické Tour de France. Už na počátku 15. století se organizují „turistické“ výpravy do Sváté země. V Benátkách prakticky existovaly cestovní kanceláře, které nabízely celý program včetně průvodců, dopravy lodí, stravy a ubytování. Průvodce na těch cestách lidem vyprávěl o různých místech, spjatých s náboženstvím, která navštívili, a oni se nemuseli opravdu o nic starat. Takže stačilo přijet do Benátek, zaplatit a starosti přenechat jiným.

■ Neměli lidé třeba strach z lesa plného strašidel?

Les je v literatuře té doby líčen jako temné místo, kde se skrývá nebezpečí, divoká zvěř, lupiči, bájně bytosti... Les byl ale i místem, kde se mohli skrývat milenci. Ale že by si ráno v neděli rodina vyrazila na procház-

Středověký člověk se nadřel, to je pravda. O svátcích a o nedělích ale pro změnu musel dodržovat klid. „Po městě chodily v neděli a ve svátek kontroly, jestli se z nějaké dílny neozývají zvuky a nepracuje se tam,“ upozorňuje historik Nodl.

ku do lesa, to si nemyslím. Největší strach ale lidé měli z ďábla, v jehož realnost přítomnost na zemi věřili a jenž se mohl vyskytovat téměř kdekoli. Že by se ale středověcí lidé báli hejkalů, jezinek a dalších pohádkových bytostí, to je spíše romantická představa.

■ Co si tedy po večerech vyprávěli?

Především krátké a jednoduché zkazky. Pohádky, jak je známe, vznikaly až od 17. století. Z inkvizičních vyšetřování víme, že v prostředí heretiků, když se k nim v noci připlížil nějaký potulný kazatel, lidé sedávali kolem ohně a bavili se o náboženských otázkách, o svaté Trojici, o Panně Marii, o moci světců. Spolu s tím ale zároveň drbali sousedy – co kdo provedl, co povídal, kdo spí s tou či onou ženou a podobně. Dnes se lidé na vesnici baví o tom samém, jen řeší spíš vztahy v televizních seriálech než ty skutečné. Každopádně lidi zajímal hlavně okruh jejich světa, což bylo nějakých dvacet třicet kilometrů od nejbližšího trhu. Navíc se ve středověké vesnici opravdu moc neponocovalo. Když byla zima, tak se šlo rovnou do peřin a nesedělo se dlouze kolem ohně.

■ Co takové heroické příběhy o rytířích,dalekých cestách nebo zakletých princeznách?

Ty recitovali básníci z hlavy na aristokratických dvorech. Byly dlouhé, a tak je přednášeli je během slavností třeba tři čtyři dny. Ostatně i svatby trvaly ve středověku několik dní. Jeden den si novomanželé předali sliby, druhý den následovalo církevní požehnání, třetí den proběhla opravdová nebo symbolická soulož, pokud šlo o malé děti, a vedle toho se každý den pořádaly hostiny a jiné slavnosti.

■ A co obyčejní lidé?

Ti rytířské příběhy asi také částečně znali, což je patrné z toho, že někteří měšťané se jmenovali třeba Tristan. Jména hrdinů legend a bájí tak pronikala do běžného života, ale že by si je lidé běžně vyprávěli, si nemyslím. V 15. století se nemalá část lidí naučila číst a například v německých městech tehdy chodily do škol i měšťanské dcery.

■ Měli lidé už i beletristické knihy?

To ne, kniha byla naprosto exkluzivní záležitost. Venkovští faráři mnohdy mívali jedinou knihu a nebyla to Bible. Většinou šlo o misál (kniha modliteb, pozn. red.), kde byl popsán mešní rituál a formule na svěcení všeho možného. Bibli ale většina farářů v životě vůbec nečetla.

Středověký člověk neměl moc možností, jak se pobavit. Televize, kina, divadla... nic z toho neexistovalo a číst drtivá většina lidí neuměla. Jednou z výjimek bývaly rytířské turnaje. Snímek je z Českých Budějovic, kde si před pěti lety středověkými oslavami připomínali 750 let od založení města.

■ Opravdu?

Opravdu. Protože byla moc velká, špatně by se převážela, a navíc bylo její zhotovení velice nákladné. A hlavně – církev neměla zájem na tom, aby byla Bible veřejně přístupná.

„Byli lhostejní. Jejich víra byla povrchní.“

ná, protože by se nad ní až příliš mudrovalo. Až do 14. století se proto církev snažila, aby se nepřekládala a zůstala jen v latině, řečtině či hebrejštině. Například kompletní německý překlad je znám až z počátku 16. století. V tomto ohledu jsme byli ve středověku velice moderní země – dvě české verze pře-

▼ **Takovéhle lidi byste potkávali ve středověku nejčastěji. Ozbrojence, obyčejné vesničany a kněze. Ale nenechte se mýlit, kněz tehdy žádný velký vzdělanec nebyl. „Bibli většina farářů v životě vůbec nečetla,“ říká doc. Nodl. „Církev neměla zájem na tom, aby byla Bible veřejně přístupná, protože by se nad ní až příliš mudrovalo.“**

kladu celé bible, Starého i Nového zákona, vznikly nezávisle na sobě už v 60. letech 14. století.

■ Ani faráři je neznali?

Ne. Ti znali jen úryvky nutné ke kázání, ale žádné širší souvislosti či učené teologické výklady. A protože část farářů vůbec neuměla číst, občas jen drmolili něco, čemu nikdo nerozuměl.

■ Mohli lidem vyprávět o světě například nějakí zcestovalí krajánci?

Krajánci byli lidé, kteří opravovali mlýnská kola, a tak putovali po kraji a každý rok obešli všechny mlýny v okolí. Hodně cestovali od města k městu například i zlatníci či hodináři, když se v 15. a 16. století začaly objevovat na radnicích městské orloje. Ti by se na jednom místě neuživil. Podobně vandrovale po městech tovaryši, než se jim

podarilo někde zakotvit. Takoví sochaři nebo kameníci zase putovali po různých dílnách, aby se v každé něco naučili.

■ Co třeba kupci?

Ti nejbohatší se pohybovali vyloženě na dlouhých vzdálenostech. Ale na cestách bývali i chudí faráři, kteří putovali do Říma. Víme dokonce, že v roce 1407 jich tam z Čech a Moravy dorazilo více než sto. Složili tam zkoušky, a tím dostali možnost získat nějaké beneficium, tedy placené místo. Ale to se jim po návratu většinou nepodařilo. Každopádně oni nebo tovaryši mohli o svých zkušenostech vyprávět.

■ Byli tu i nějakí muži se skutečným evropským rozhledem?

Jeroným Pražský byl mistrem na čtyřech různých univerzitách - v Paříži, v Heidelbergu, v Kolíně nad Rýnem a v Praze. To je ale výjimečný případ, jinak studenti studovali jen na jedné univerzitě, obdobně jako dneska. Takže o opravdu velkém světě mohlo podat svědectví relativně málo lidí.

■ A co venkované či měšťané?

Většina lidí tehdy nepobývala celý život pouze na jednom místě. Když si člověk srovná středověk s českou společnos-

tí za socialismu, tak asi mnohem usazenější byla ta komunistická. Za normalizace byla migrace za prací minimální a lidé trávili svůj život mezi bytem a chalupou. Naopak vžitá představa, že se lidé ve středověku na jednom místě narodili, a tam i zemřeli, je mylná. Týká se možná prvorozených synů, kteří zdědili otcovskou dílnu nebo statek. Ale mladší sourozenci a dcery hledali uplatnění jinde. A nakonec se ocitli třeba sto kilometrů od svého rodiště. Z knih přijímání za měšťany lze vyčíst, že tak polovina lidí pocházela z okolí třiceti kilometrů od města, zbytek však z mnohem větší vzdálenosti.

■ Musím říct, že mě fascinovala kniha italského historika Carlo Ginzburga Sýr a červi, kde se nad světem, vírou a životem zamýšlí obyčejný mlynář.

To svědectví se dochovalo díky tomu, že ho pro podezření z kacířství vyslýchala inkvizice. Italský mlynář Menocchio je buď zcela výjimečná postava, anebo se prostě dochoval tak skvěle propracovaný inkviziční protokol jako nikdy jindy. Podobného lidového mudráka v českém prostředí nikdo nenašel, a pokud tu jsou dochované rozsáhlejší inkviziční protokoly, týkají se vzdělanců, kteří prošli univerzitou. Zatímco Menocchio byl napůl negramotný, neuměl latinsky a ovládal jen jeden jediný dialekt, v němž existovalo jen pár knih, povětšinou složených z citátů různých učenců.

■ A tady opravdu nikdo takový nebyl?

Možná ano, ale žádná svědectví se nám o nich nedochovala. U nás se takoví hloubalové objevili například v Táboře, kde se po Lipanech diskutovalo o tom, co dál, zda bojovat, zda se poddat, ale nic víc (v bitvě u středočeských Lipan se v roce 1434, deset let po smrti

Jana Žížky, střetli husitští radikálové s alianci umírněných husitů-kališníků, husitské šlechty a katolíků; umírnění vyhráli, pozn. red.). Lidé se ale určitě často bavili o tom, co říkal farář na kázání. Jeden namítal, že to je nějaká hloupost, že mu to nevěří a takhle to být nemůže. A druhý, že farář je vzdělaný a jeho slovo je svaté.

■ Lidí zajímalo, co se v kostele říká?

Myslím, že mnozí z nich byli lhostejní. Jejich víra byla povrchní. Sice by odpověděli, že věří v Boha, že existuje nějaké zatracení, ráj nebo očistec, ale nijak víc by o tom nesppekulovali. To se ale oproti dnešku moc nezměnilo.

■ Čemu se věřilo?

Dlouho se věřilo tomu, co bylo napsáno. Teprve od 18. století se nad psaným slovem začalo mnohem víc přemýšlet a číst mezi řádky. Do té doby bylo napsané vnímáno jako slovo Boží. Ale zase - dodnes je pro spoustu lidí to, co si přečtou někde v bulváru, nezlozná pravda. Věří tomu a nepřemýšlejí nad tím. Když někdo začne šířit naprosté hlouposti, týkající se koronaviru, obrovské množství lidí tomu snadno uvěří. Někde si přečtou, že očkovaní mění vaši DNA, a hned na to skočí, aniž vědí, co to vlastně DNA je a jak se dá měnit. Takže se nelze divit, že když něco farář řekl, prostě to tak bylo a basta. I kdyby to byl holý nesmysl. A pokud o tom někdo opravdu hloubal, dozvíme se o něm jen náhodou, povětšinou tehdy, když se dostal do konfliktu se zákonem nebo s církevní mocí. Pokud ho tedy někdo navíc udal.

■ To se dělo běžně?

Ano. Udávali se sousedi. Bylo to podobné jako za protektorátu. Když jste se chtěl někoho zbavit, gestapákům jste ho nenápadně nahlásil a nechal na nich, jestli se tomu budou věnovat. Když se třeba už v polovině 15. století začaly ve Švýcarsku rozjíždět první čarodějnické procesy, bylo to velice často na udání sousedů. Podobně falešně se lidé udávali, že má někdo lepru. To často znamenalo, že takového člověka naprosto izolovali. Leprosária byla mimo město a šlo o místa, odkud kolikrát nebylo úniku. Zavřeli je tam a čekalo se, jestli umřou, nebo ne. A i když jim původně nic nebylo, mohli se tam nakazit a zemřít.

■ Takže pokud někdo někoho neměl rád, stačilo živě říct, že má lepru a zlikvidoval ho tím? To ho ani neprohlédli?

Problém byl, že každý měl na sobě různé strupy nebo vředy, takže se to dalo těž-

ko poznat. Podobně se udávalo, že má někdo mor, a kdekdo mohl mít nějaké mizní vácčky, které se projevům moru podobaly. Stigmatizace pouhým nepravdivým nařčením byla velká. Je to velice podobné tomu, když se dnes někdo obviní, že je pedofil. Jak se tomu můžete bránit? I když je to lež, ten cejch na vás už zůstane. V tomhle se lidé vůbec nezměnili.

■ A šlo se tomu aspoň nějak trochu bránit?

Lidé si nechávali vystavit lékařské vysvědčení, že mor nemají. Jenže jsou naopak doloženy i případy, že mor měli a zaplatili si, aby je lékař očistil.

„Společnost byla rozdělená vždycky.“

■ Pomluvou bylo možné někoho vlastně i zabít. Kdo takové odporosti dělal?

Třeba radní, kteří soupeřili o vliv ve městě. Jeden obvinil druhého, že je heretik (kacíř, odrodilec od víry, pozn. red.). Další jiné, že má lepru. A samozřejmě existovala i korupce.

■ Tohle okopávání kotníků v nás evidentně zůstalo.

Určitě. Například když roku 1483 soupeřily o vliv na radnici v Praze dvě skupiny měšťanů, jedna očerňovala druhou, že připravuje spiknutí. A záleželo jen na tom, kdo se chopí zbraní první. Proto mi přijde nesmyslné dnešní horlení na téma rozdělené společnosti. Rozdělení na dvě nesmiřitelné frakce tu bylo vždycky, jen dnes je to asi víc vidět.

▼ **Moru neboli černé smrti se lidé báli. A strach zneužívali. Když se chtěl soused zbavit souseda, udal ho, že má mor. „Problém byl v tom, že každý měl na sobě různé strupy nebo vředy, takže se to dalo těžko poznat,“ říká historik Nodl, „stigmatizace pouhým nepravdivým nařčením byla velká.“**

Obraz Pietera Bruegela mladšího Venkovská svatba ukazuje, jak vypadala lidová veselice ve středověku.

■ Neobviňoval někdo někoho třeba z pohanství?

Ve střední Evropě se v kronikách zmínky o pohanských modlách či připravovaných pohanských spiknutích objevují ještě v 11. a 12. století, později se slovo pohanský používá hlavně pro to, že někdo dělá něco nekřesťanského. Například antičtí filozofové jsou považováni za pohanské. Ale za pohany jsou považováni i Tataři ve 13. století nebo potom muslimové.

■ A co pověry a rituály?

O těch někdy inkvizitoři říkají, že jsou pohanské, ale většinou jde jen o zkomolení křesťanských zvyků. Například magické formule, které se pronášely nebo psaly na amulety, nemívají formu žádného jazyka, ale jde o zpotvoření latinou.

■ Jak to?

Protože kněz cosi v kostele mumlal latinsky, ještě byl otočený k věřícím zády, navíc sám

latinu většinou moc neovládal, natož pak venkované či měšťané, kteří ho poslouchali. Oni si dokonce i kardinálové z různých zemí často na koncilech nerozuměli, i když všichni mluvili latinsky. Každý měl svůj přízvuk a s ústní komunikací byl vždycky problém. Takže když kněz říkal před venkovany latinské „hoc est corpus meum“ (toto je mé tělo), vyvinulo se z toho magické hokus pokus.

■ Existovaly třeba ještě i posvátné háje?

Posvátné stromy se uctívaly ještě ve 14. století, například poblíž Chrudimi či dokonce na Bláníku. Pohanské zvyklosti však už byly překryty křesťanstvím. Takže se například tvrdilo, že pod bájným stromem se nachází hrob Petra a Pavla. Do základů pohanských chrámů se dávaly obětiny a nad pokrmy se pronášely křesťanské formule. Mnozí středověcí lidé ale prostě nerozlišovali, jestli uctívají strom nebo nějakého světce. Jediným, komu to vadilo, byli teologové, kteří poukazovali na to, že na daném místě se dubový háj uctíval už před třemi stoletími. Ale obyčejní vesničané si to prostě neuvědomovali.

■ Lidé tedy o minulosti neměli valné představy?

Ne. Když se třeba v Polsku ve 14. století řešilo, zda k polskému království patří Gdaňské Pomorí, někteří svědci vážně tvrdili, že jejich dědeček to pamatuje, protože tam bojoval ještě s Boleslavem Chrabrým. A nikdo se nepozastavoval nad tím, že to bylo už před více než třemi sty léty. Na druhou stranu, vyjmenoval byste dnes své čtyři pradědečky?

■ Všechny asi ne. Ani své dědečky tehdy lidé nezažili?

Většinou ne, protože muži se ženili až kolem třiceti, kdy mohli uživit rodinu, byť ženy se vdávaly mladší. Domácnosti byly

„Posvátné stromy se uctívaly ještě ve 14. století.“

většinou dvougenerační. V 15. století bylo opravdu normální se ženit jako třicátník, nikoliv v jednadvaceti, jak tomu bylo za komunismu.

■ Nebylo to i tím, že se lidé dožívali nízkého věku?

To ne, osmdesátiletých starců bylo málo, ale šedesátníků poměrně hodně. Tehdy byla velká úmrtnost kojenců a dětí do patnácti let, ale když už jste byl patnáctiletý, bylo velice pravděpodobné, že se šedesáti dožijete. Takže populace nebyla nějak moc mladá. Jen v době morových epidemií se to měnilo, protože mor postihoval víc staré lidi a malé děti.

■ Je pravda, že kronikář Kosmas se dožil už ve 12. století osmdesáti let.

U církevních hodnostářů jejich věk často známe a je pravda, že 70letí či 80letí nejsou výjimkou. Průměrný věk se sice posunul, avšak výrazněji až v posledních třiceti letech. Před listopadem 1989 se lidé v průměru nedoživali zase o tolik déle než ve středověku, samozřejmě pokud si odmyslíme dětskou úmrtnost. A už středověk řešil problém, že se v populaci nachází hodně lidí v neproduktivním věku, míněno starších.

■ A děti?

Děti bylo ve středověku naopak mnohem méně a ve srovnání s dneškem začínaly mnohem dřív pracovat. Už ve 14. století se ale objevovala nařízení, že nesmějí pracovat děti mladší dvanácti let. I když je pravda, že se jejich věk se těžko dokazoval a nařízení se opakovaně obcházel.

■ Ve své knize Středověk v nás se zabýváte strachem, časem, stářím, nemocemi, ale i nacionalismem. Jak to vlastně bylo s českým nacionalismem ve středověku?

Jedna věc je vnímání jinakosti, které muselo existovat i před středověkem. Stačí, když mluvíte jiným jazykem. Druhá věc je, když

Žoldnéři Jaromír Hanzlík, Svatopluk Skopal a Radoslav Brzobohatý ve filmu Dva na koni, jeden na oslu z roku 1986. Příběh se odehrává ve 14. století v Čechách za panování krále Václava IV.

se z toho udělá politikum. A v tom je české prostředí docela výjimečné. Ve městech to bylo tím, že většina z vyšších sociálních vrstev byla původem německá, byť tu už žila několik generací. Kdyby se měšťanů někdo zeptal, za koho se považují, těžko by někdo z nich řekl: „My jsme Němci a tamto jsou Češi.“ Takhle to vůbec necítili, dokud se z toho neudělala počátkem 15. století politická záležitost.

■ A co u dvora?

Tam se rozpory objevily už dřív. Problém byl v tom, že si už poslední přemyslovští králové, kteří měli často manželky z ciziny, brali na pomoc diplomaty ze zahraničí. Věděli, že kdyby si vybrali některého z českých pánů, okamžitě by to vzbudilo odpor jiných českých rodů. Jenže časem začne mít česká šlechta pocit, že jim uzurpují vliv cizinci, že se původem český král a celý dvůr poněmčuje, takže se objeví požadavky, aby zastávali úřady původem Češi. Ale nemysleli tím, že my všichni Češi si chceme sami rozhodovat, ale pouze my vyvolení Češi, co spolu mluvíme.

■ A potom?

Počátkem 15. století už začínají ve městech lidé říkat, že jsou přece Češi, zatímco farář je Němec, a že ho tedy nechťejí, protože mu nerozumějí. Ať má pomocníka, který bude kázat česky. A opačně si stěžovali zase Němci. Takových sporů bylo ale málo, dokud se do toho nevlouží pražská univerzita, kde vzdělanci začali spekulovat o tom, že národnostní spory se mohou stát politikou záležitostí, na které se dá něco získat. A přesně proto se pak univerzita rozdělila na dva etnicky nesmiřitelné tábory.

■ Takže se napětí mezi Čechy a Němce trochu uměle vneslo?

Ano, trochu to připomíná pohraničí, kde se po vzniku Československa stanovilo, že úředníci musí umět česky. A Němec se samozřejmě tak rychle česky nenaučí, takže se místní státní správa stala většinově českou.

■ Svou roli ale hrála i ekonomická krize.

Ve třicátých letech 20. století nepochybně. Avšak na počátku 15. století v Čechách žádná ekonomická krize nebyla, byť se to dříve v dějepisu tvrdilo. Byl tu ale ještě jiný problém – král Václav IV. chvíli preferoval německé radní, chvíli české, jak se mu to hodilo. A tím napětí ještě vystupňoval. Takové pnutí mezi Čechy a Němci předtím opravdu neexistovalo.

Doc. MARTIN NODL, Ph.D. (52)

Oborník na český středověk především v 14. a 15. století. Zabývá se sociálními a kulturními dějinami, každodenním životem a středověkým myšlením. Je autorem řady ceněných publikací o českém středověku, například *Středověk v nás*, *Tři studie o době Karla IV.*, *Dekret kutnohorský* či *Na vlnách dějin: minulost, přítomnost a budoucnost českého dějepisceví*. Jako editor připravil originální knihy o tom, jaký život ve středověku skutečně byl: *Jeden den ve středověku* či *Člověk českého středověku*. Vyučuje na Fakultě humanitních studií UK, jako badatel působí v Centru medievisťických studií Akademie věd a pracuje též jako nakladatelský redaktor.

■ Ne? A co Dalimilova kronika už z počátku 14. věku, kde se proti Němcům brojí až záštipně?

To je odraz pocitu části české šlechty, že je upozadována a nedostává se kvůli cizincům k úřadům. A takzvaný Dalimil je navíc staromilec, kterému vadí, že se poněmčuje dvorská kultura. Dokonce píše, že takovýmito změkčilými mravy se oslabují bojové

„Nevíme, kdo přesně se za jménem Dalimil skrývá.“

schopnosti české šlechty. Sice nevíme, kdo přesně se za jménem Dalimil skrývá, ale ve skutečnosti byl mluvčím politických aspirací české šlechty. A je jedno, zda na to, že je dobré hrát na nacionální notu, přišel on sám, nebo mu to někdo našeptával.

■ Do jaké míry hrála nacionální karta roli v husitství?

Od okamžiku Husova odsouzení v Kostnici začalo hrát velkou roli povědomí „my“ a „oni“. Ti oni nebyli jen Němci, ale celá západní Evropa. V samotné Praze ale byli za nepřátele považováni výhradně Němci, mezi nimiž bylo stoupců Husa absolut-

ní minimum. Z Prahy posleze uteče většina německých měšťanů, i když část tvoří i čeští katolíci. Křížové výpravy jsou tedy vnímány už jako německé. Sice jsou křížácká vojska složená z vojáků z celé Evropy, ale primárně jsou to žoldnéři z německých oblastí.

■ Měl Zdeněk Štěpánek v Husitské trilogii pravdu, když v latexové žížkově masce hřímá, že je třeba zničit cizáky?

Částečně ano. Na druhou stranu husitští teologové říkali, že jim je jedno, jaké je kdo národnosti, ale zajímá je, co kdo vyznává: Je nám bližší Němec, který vyznává kalich, než Čech, který ho nevyznává. Otázkou však je, zda se toto jejich přání v reálném životě dodržovalo. České panstvo navíc stejně zůstalo většinově katolické a ovládalo polovinu českého království. Takže Zdeněk Štěpánek těmi cizáky pravděpodobně mínil možná všechny, kdo se odrodili reformaci, tedy i Čechy, kteří se s cizinci paktují.

Lukáš Kašpar

